

TOPONÍMIA DELS POBLES VALENCIANS

NOVELDA

EL VINALOPÓ MITJÀ

ACADEMIA
VALENCIANA
DE LA LLINGUA

AJUNTAMENT
DE NOVELDA

INSTITUT
CARTOGRÀFIC
VALENCIÀ

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
SECCIÓ D'ONOMÀSTICA

COORDINACIÓ I GESTIÓ
Unitat de Recursos Lingüísticotècnics

RECULL I TEXT
María del Carmen Blasco García
Carmel Navarro Belmonte

GRAFISME
Esperança Martínez Molina

© Acadèmia Valenciana de la Llengua

Col·lecció: Onomàstica
Sèrie: Toponímia dels Pobles Valencians
Novelda, 274

Editat per: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
Av. de la Constitució, 284
46019 València
Tel.: 961 983 546
Adreça electrònica: avl@avl.gva.es

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de Novelda

ISBN: 978-84-482-6993-7
Depòsit legal: V-2855-2024
Impressió: Logik Graphics

www.avl.gva.es

NOVELDA

Municipi situat en la zona meridional del territori valencià, a mitjan camí entre l'altiplà castellanomanxec i el mar, té una superfície de 75,7 km² i una població l'any 2023 de 25.771 habitants, anomenats *novelders* i *novelderes*. La pronúncia local del nom és [nuvéldɛ], significativament apartada del que podríem considerar l'estàndard valencià.

L'esment més antic del topònim, en àrab, transcrit (i vocalitzat) *Niwāla*, apareix en la geografia de Yaqut, un autor oriental de finals del segle XII i principis del XIII. La dada seria dubtosa, però la confirmen els *N.wāl.h* dels segles XV i XVI que reporten, per exemple, Ana Labarta i Carmen Barceló en el seu estudi dels documents en àrab de l'arxiu municipal. Gaspar Escolano, en temps de l'expulsió dels moriscos, apuntava: «Nosotros la llamamos Novelda y los moros Nihuella; que en arábigo es lo mesmo que tierra de leche; agora sea en significación de su abundancia, agora por el mucho ganado que se apacienta en su tierra». Se li ha atribuït tradicionalment un ètim llatí relacionable amb *NOVELLA*, diminutiu de *NOVA*, opció per la qual es decanta Carme Barceló. Un altre ètim convenient, aportat per la mateixa autora, és l'àrab *an-niwāla*, 'la barraca'. Només a partir del segle XV es generalitzà *Novelda*, denominació elaborada en la Cancelleria Reial a partir del topònim àrab, però tenint en compte la semblança formal amb *NOVA* i amb el nom de la veïna Elda.

El terme municipal ocupa els sectors septentrional i central de la vall o conca quaternària formada per Novelda, Montfort i Asp. Les muntanyes de major altura apareixen al nord, on limita amb Petrer, Elda i Monòver. La serra del Sit, amb més de 1.100 metres sobre el nivell del mar, tanca pel nord l'horitzó de la vall (però en terme de Novelda no puja més enllà dels 500 m). S'hi desprenen diferents alineacions d'orientació nord-sud: la més oriental, la serreta Llarga (o la Serreta), amb prop de tres quilòmetres de longitud (488 metres en el puntal Gros); després, la que formen la lloma del Pastoret, el Sabater, el Saboner i la lloma de la Xiritxola; la que connecta la serra dels Xurros, les llomes d'Alenda, la serra de la Font i la serra de les Penyes i culmina en el Montagut (559 m), i finalment, la serra de Bateig, majoritàriament dins del terme d'Elda.

La serra del Zambo (471 m), compartida amb Monòver (on és anomenada *serra dels Molins*), apareix a l'altre costat del llit del principal curs d'aigua comarcal, dit des de sempre *la Rambla* (de l'àrab *RAMLA*, 'arena, arenal'). Més meridional, la serra de la Mola (541 m) arrecera, entre ella i el riu, la llometa on s'assenta el castell de la Mola, de construcció almohade (el topònim també es documenta en aquella època). Era un lloc

refundat amb cristians durant el segle XIV, abans d'esdevindre fortalesa feudal i quedar posteriorment deshabitat.

En la frontera amb Monòver destaquen les serres de Beties (695 m) i del Duaime (713 m), separades pel collado de l'Ametler. Del cim de la segona arranca la línia que separa Novelda de la Romana des del 1929. A continuació hi ha un camí ramader que, després de tocar la serreta d'Andrés (o dels Batistes), l'alt dels Mutxols, el paratge del Collado i l'alt de Quilot, acaba enfilant-se per la serra de l'Alforna, que, amb els seus quasi quatre quilòmetres de longitud, té la màxima altura (514 m) en la Replana (Asp).

Grans depòsits sedimentaris quaternaris ocupen la part interior de la vall (situada un poc per damunt dels 200 metres), on alternen planes i depressions amb llometes de poca altura. El centre del terme està constituït per la zona del regadiu històric, que comptava amb les aigües salmaies i no massa abundants de La Jau (Elda), conduïdes per la séquia Major fins a l'àrea on, en època taifal, van créixer nuclis de poblament que la documentació de temps dels moriscos arreplega amb els noms de *Beniaie*, *Beniçahat*, *Benigofri*, *Benihalit*, *Beniçuleimen* i *Benizorha*. De la unió dels quatre primers i un raval del Cortijo naixerà l'actual nucli urbà, centrat per un espai obert, on hi havia els partidors de la Plaça, punt d'eixida de les séquies de l'Assenet, l'Almoïna, el Colomer, el Camí d'Elx, la séquia Fonda i la Garrova. El límit meridional de l'horta Vella el marcaven les modestes intrusions terciàries de la llometa del Campet (246 m) i la llometa de l'Assut (231 m). Més enllà, l'horta es va expandir en època postmusulmana sobre la llengua de terra situada entre el llit de la Rambla i el riuet d'Asp: l'extens i llarguerut paratge del Campet, encaixonat entre Asp i Montfort. Una quarta part de l'aigua alimentava des d'època musulmana el rec de la Deula (antigament *l'Alèdua*), en el costat oriental de la Rambla. No es coneixen ni noms ni localització de les hipotètiques alqueries que se situarien en la zona, a excepció d'un altre topònim de tipus clànic, *Beniomar* (viu a Montfort).

L'expulsió dels moriscos l'octubre de 1609 va deixar sense propietari aproximadament el 80% dels béns, i buides 345 cases (a més de condemnar a una mort ràpida gran part de la toponímia autòctona). Des de la dècada de 1520 havien anat establint-se al poble cristians vells, la majoria originaris del sud valencià (Elx, Alacant, Montfort, Castalla, Alcoi, Penàguila, Biar...) i uns pocs del rerepaís castellà (Villena i Saix). L'any següent les cases es repartiren a 217 adjudicatariis (dels quals, 130 «antics pobladors» de la Novelda d'abans de l'expulsió). Els capbreus (1625-1628) anoten 230 emfiteutes.

A partir d'eixe moment comença un lent procés de recuperació de la població, que no es detindrà fins als inicis del segle XX: 244 contribuents en 1646, 626 veïns de mitjana en el període 1710-1715; 1.110 per a 1750-1754 (4.195 habitants en el cens de 1754); 1.831 veïns per a 1795-1798 (6.730 habitants en el cens de 1797); 7.927 habitants en el cens de 1857; 11.388 en el de 1900; 12.045 en el de 1910, i 11.994 habitants en el de 1920.

El creixement agrícola va basar-se inicialment en l'increment de la superfície cultivada i en els cereals de secà. Cap al 1860 s'aprofitaven ja totes les terres mínimament fèrtils. En la segona part del segle XVIII l'àrea regada va començar a ampliar-se (recs de la Mina i del Filet) i van generalitzant-se els cultius orientats al comerç, com la vinya per a vi. L'arribada de la fil·loxera, en la primera dècada del segle XX, va marcar un punt d'inflexió, ja que va obligar a la renovació de les vinyes; els cereals desapareixen. En el procés, coetani d'una important disminució del nombre de llauradors, alternaran empreses comercialitzadores (amb l'estratègia de destinar les grans finques de la perifèria a la producció de tomates i altres hortalisses), amb propietaris menuts i mitjans, impulsors a partir de la dècada de 1930 de la difusió del raïm de taula, també de la mà de la reconversió de les terres al regadiu (feta possible gràcies a l'extracció d'aigües subterrànies procedents de Villena).

A partir de la dècada de 1980, l'encariment de la mà d'obra i de l'aigua, i el manteniment dels preus, farà caure la rendibilitat de les explotacions, amb el corol·lari de l'abandonament progressiu i generalitzat dels cultius i la multiplicació de segones o, fins i tot, primeres residències (i la instal·lació d'una població d'hàbits i costums urbans, desconexada de la toponímia tradicional dels llocs que ocupa). Un procés semblant ha portat a l'extinció dels últims pastors autòctons (i el seu coneixement dels termes relacionats amb l'ofici). Pel que respecta al regadiu, la recent eliminació de les canalitzacions superficials també farà que en molt poc de temps s'obliden denominacions antiquíssimes.

Fins i tot desapareix davant dels nostres ulls el territori, o canvia tan radicalment que es torna difícil de reconèixer: el nucli urbà ha absorbit multitud de paratges (que ningú s'ha preocupat de recordar); han crescut polígons i han sorgit arreu naus industrials; s'hi han multiplicat les pedreres i els abocadors de residus de les fàbriques de pedra, i s'hi han construït ex novo amb un fort impacte visual tota mena d'infraestructures viàries de grans dimensions (AVE, autopistes, circumval·lacions).

ELEMENTS FÍSICS

Orografia

Alt dels Mutxols
Altet de les Perdius
Altet de Quilot
Beties
Canyada de Felícia
Collado de la Serreta
Collado del Pla de Cafeu
Collado dels Baus
Coves Roges
el Badall
el Gurugú
el Montagut
el Morteret
el Pastoret
el Sabater
el Saboner
el Zambo
els Peus del Senyor
els Solsits
Estret de Salinetes
Fondo de la Lloma
Fondo de la Platera
l'Esparreguera
la Llibreria
la Replana
Lloma de l'Algepsar
Lloma de l'Espino
Lloma de la Condenada
Lloma de la Paleta
Lloma de la Teulera
Lloma de la Xiritxola
Lloma del Barranc
Lloma del Campet
Lloma del Cementeri
Lloma del Salt
Lloma del Xorret
Lloma dels Moietes
Lloma Encarnada
Lloma Parda
Lloma Plana
Llomes d'Alenda
Llomes d'Antimo
Llomes de la Vicaria
Llomes del Magre
Llometa de Montfort
Llometa del Polvo
Llometa Llarga
Penya Roja
Penyes Roges
Pla de Galera
Pla de la Pileta
Pla de les Cagarrutes
Pla de Lluc
Pla de Picantes
Plans del Sit
Punta de Baix
Punta de Dalt
Puntal de Bartolo
Puntal Gros
Serra Blanca
Serra de Bateig
Serra de l'Alforna
Serra de la Font
Serra de la Mola
Serra de les Penyes
Serra de Salinetes
Serra del Duaime
Serra del Sit
Serra dels Xurros
Serra Negra
Serreta de l'Espart
Serreta dels Pins
Serreta Llarga (o la Serreta)
Serreta Redona
Solsits de Bateig

Hidrografia natural

Barranc de Bateig
Barranc de Bonítol
Barranc de Casamitjana
Barranc de l'Aigua Amarga
Barranc de la Font de la Reina
Barranc de la Sal
Barranc del Baladre
Barranc del Francés
Barranc del Tio Daniel
Barranc del Tollo
Barranquet del Cucuc
Clot de l'Almoragel
Clot de la Serra Negra

Clot de Salinetes
Clot Negre
Clot Roig
el Barranc
el Barranquet
el Còssil
Font de Caudet
Font de la Perdiguera
Font de la Reina
Font dels Tres Amics
la Rambleta
Rambleta de Pastor
Riu Vinalopó (o la Rambla)

Hidrografia artificial

Arquet de Floc
Bassa d'Agost
Bassa d'Alenda
Bassa de la Casa d'Aiela
Bassa de la Casa de Costera
Bassa de la Romana
Bassa de Rambla
Bassa de Saragossa
Braçal de la Junquereta
Braçal del Colomer al Dret
Braçal del Colomer Costera
el Pantanet
el Pont de Gonçalves
el Pontet de Picó
Embassament
Embassament del Montagut
l'Assenet per Baix
l'Assenet per Dalt
la Garrova
la Morera
la Paleta
la Palmereta
lo Darrer
Paleta de Castillo
Paleta de Sala

Paleta de Serrano
Parada Aguasil
Parada Mala
Partidor de Barceló
Partidor de l'Alèdua
Partidor de l'Almoïna
Partidor de l'Assenet
Partidor de l'Assenet Vella
Partidor de la Garrova
Partidor Nou
Partidors del Castell
Pou de Colàs
Pou de la Neu
Pou del Tio Garrot
Séquia de l'Alèdua
Séquia de l'Almoïna
Séquia de l'Arena
Séquia de la Resola
Séquia del Camí d'Elx
Séquia del Collado
Séquia del Roseli
Séquia Fonda
Séquia Major
Volta del Merdusquero
Xorro de l'Assut

PRESENCIA HUMANA

Poblament

Banyes de Salinetes

Barri de l'Estació

Casa d'Aiela

Casa d'Àlvaro

Casa d'Astor

Casa de Bacalao

Casa de Barbera

Casa de Baül

Casa de Bigote

Casa de Campos

Casa de Canela

Casa de Castelló

Casa de Cerol

Casa de Colltort

Casa de Costera

Casa de Don Gabriel

Casa de Flores

Casa de Floria

Casa de Garrinxo

Casa de Gaspatxo

Casa de Joselillo

Casa de Jover

Casa de l'Alt

Casa de l'Argentina

Casa de l'Assut

Casa de la Coronela

Casa de la Costera

Casa de la Duaneta

Casa de la Llegua

Casa de la Molineta

Casa de la Pava

Casa de la Pitxotxa

Casa de la Vicaria

Casa de la Vila

Casa de les Alcaeries

Casa de les Arremendades

Casa de les Mançaneteres

Casa de les Palmeres

Casa de les Pasqualiques

Casa de Lino

Casa de Maniuelon

Casa de Marta

Casa de Mas

Casa de Pacoli

Casa de Pastor

Casa de Peres

Casa de Pinos

Casa de Polsera

Casa de Quica

Casa de Quincoces

Casa de Redín

Casa de Rosera

Casa de Sellés

Casa de Sicília

Casa del Borrego

Casa del Catxapo

Casa del Fondonet

Casa del Gavatxet

Casa del Greix

Casa del Morric

Casa del Penjat

Casa del Pi

Casa del Pla de Galera

Casa del Porró

Casa del Romaner

Casa del Russo

Casa del Sagristà

Casa del Sol

Casa del Tio Rosseldo

Casa dels Aparícios

Casa dels Baltasars

Casa dels Beneitos

Casa dels Cantons

Casa dels Ciprers

Casa dels Corralis

Casa dels Lleus

Casa dels Moietes
Casa dels Pantalons
Cases de Beties
Cases de Calces
Cases de Campos
Cases de Cantó
Cases de Donís
Cases de Felip Cantó
Cases de la Regalíssia
Cases de Manolico
Cases de Pasqualet
Cases de Sala
Cases de Segura
Cases del Corbero
Cases del Pou de Colàs
Cases del Tio Quico la Quica
Cases del Tio Ximo el Manco
Cases dels Catxapos
Cases dels Garcies

Cases dels Selleros
Caseta Blanca
Caseta de la Glòria
Caseta de Sant Antoni
Cova de Galteta
Cova de la Moneda Falsa
Coves d'Antoni Mira
Coveta de Jeremies
Descans de Bateig
Descans de l'Almoragel
el Llavadoret
el Ventorrillo
Fàbrica de la Llum
Heretat de Baix
Heretat de Dalt
la Barraca
la Cervesera
les Coves
Novelda

Altres llocs d'interés

Arc de l'Assenet
Arc de Sant Roc
Arc del Molí
Camp de Tir
Castell de la Mola
el Clot de les Figueres
els Banyes
Ermita de la Magdalena

Ermita de les Deses
Ermita del Pas del Remei
Ermita del Pas dels Dolors
Instal·lacions Esportives
Molí de la Mola
Molí del Sastre
Molí Nou
Olivera de la Mort del Pastor

PARTIDES I VIES DE COMUNICACIÓ

Partides i paratges

Bateig
Beties
Cerol
el Barranc
el Barranquet
el Benifet
el Camí d'Asp

el Camí de Montfort
el Camí del Campet
el Campet
el Codonyer
el Collado
el Collado de l'Ametler
el Collado de Monòver

el Colomer
el Cucuc
el Desembuig
el Duaime
el Fondo del Sorrogat
el Fondonet
el Garrofer de Vergara
el Magre
el Montagut
el Perlo
el Petillo
el Pla
el Pla de Cafeu
el Polvo
el Ravonis
el Reclotet
el Retir
el Safarig
el Secanet
el Sit
el Viver
el Xorret
els Banquets
els Blanquissals
els Calderons
els Col·legials
els Corral
els Garroferets
els Maus
els Molins
els Montesinos
els Quatre Camins
els Xurros
Hort de la Rata
l'Alforna Alta
l'Alforna Baixa
l'Alfossar
l'Alhàrig
l'Almoïna
l'Almoragel
l'Arenal de Platera

l'Assenet
l'Assut
l'Esparreguera
l'Estació
l'Heretat
l'Hort del Cura
l'Hortet
l'Oberia
la Botarela
la Canyada d'Àlvaro
la Canyada de Canela
la Canyada de Galbis
la Canyada de l'Infern
la Canyada de la Fam
la Canyada de la Mitja Lluna
la Canyada de la Pitxotxa
la Canyada de les Monges
la Canyada de Margall
la Canyada de Pepeta
la Canyada de Putxe
la Canyada de Xorrios
la Canyada del Madero
la Canyada del Madur
la Canyada del Negre
la Canyada del Pou de Colàs
la Canyada del Roig
la Canyada dels Navarros
la Canyada dels Sellers
la Canyada dels Uaenes
la Canyada Fosca
la Canyadeta dels Batistes
la Carpanta
la Casa Blanca
la Caseta de Garcia
la Cova del Roig
la Deula (o l'Alèdua)
la Ferradura
la Font
la Font de Caudet
la Font de la Reina
la Furona

la Garrova
la Mola
la Montfortina
la Mortonera
la Perdiguera
la Pileta
la Rambla
la Sarseta
la Séquia Ampla
la Serreta Llargà
la Simoneta
la Soca Grossa
la Teulera
la Uaia
la Vicaria
la Xiritxola
les Alcaeries

les Cases de Sala
les Deses
les Oliveretes
les Pasqualiques
les Penyetes
les Tres Creus
lo Fondo
Matroix
Raboseres
Racó de Jeremies
Racó dels Xillons
Redín
Salinetes
Santa Fe
Sicília
Situmaria
Tros del Món

Vies de comunicació

Autovia d'Alacant
AVE València-Alacant
Camí de l'Alforna
Camí de l'Alforna Baixa
Camí de les Coves
Camí de les Fonts d'Asp
Camí de les Piteres
Camí de Monòver
Camí de Sant Pasqual
Camí de Sant Vicent
Camí del Noi
Camí del Prado
Camí dels Beltrans
Camí dels Pitos

Camí Vell d'Asp
Camí Vell de Montfort
Camí Vell de Petrer
Carretera d'Agost
Carretera d'Asp
Carretera d'Asp a Montfort
Carretera de la Romana
Carretera de Monòver
Costera del Barranc
Costera del Fardatxo
el Carrilet
Ferrocarril València-Alacant
Volta de la Ferradura

